

MİLETUPOLİS ADAK LEVHALARI ÜZERİNDE APOLLON KITHARODOS

**Tanrının Tipolojisi, Kült Merkezleri; Adak Levhalarının
Lokalizasyonu ve Tarihlendirilmeleri Üzerine Bir Deneme***

*Mustafa ŞAHİN***

Bu araştırmada***, Miletupolis kentine lokalize edilebilecek tanrı Apollon için adanmış olan adak levhaları bir bütün olarak ele alınacak ve konu değişik yönleri ile irdelenecektir: Tanrının tipolojisi alt başlığı içerisinde Apollon Kitharodos'un olası öntipinin belirlenmesine çalışacak; daha sonra sırası ile, buluntu yerleri tam olarak bilinemeyen levhaların lokalizasyonu, yöredeki kült merkezlerinin bir araya toplanması ve şimdiye kadar hiç de-

* İlk kez burada yayınlananlar dışında kalan adak levhalarının ölçüleri ve yazıtları, yinelenmeleri gereksiz olur düşüncesi ile, tekrarlanmamıştır. Yine, bir makalenin kapsamını çok aşmamak için, levhalar tek tek değilde, toplu olarak birarada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

** Mustafa Şahin, Konya, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi - Arkeoloji Bölümü.

*** Archäologischer Anzeiger 1992, 743 vd. kullanılan kısaltmalar dışındaki diğerleri aşağıda gösterildiği gibidir:

Cremer I	M. Cremer, Hellenistisch- römische Grabstelen im nord-westlichen Kleinasien. I Mysien (1991).
Flashar	M. Flashar, Apollon Kitharodos (1992).
Pinkwart	D. Pinkwart, Das Relief des Archaleos von Priene und die «Musen des Philiskos» (1965).
Robert	L. Robert, Hellenica X, 1955, 134 vd.
Schwertheim II	Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung. II Miletupolis. I. K. 26 (1983).
Şahin	M. Şahin, Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Erzurum-1994 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

nenmemiş olan adak levhaları için bir süredizin oluşturma ayrı ayrı alt başlıklar altında ele alınacaktır¹.

- 1 — Akçapınar. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 10016)
(Res. 1)

Mermerden, masif blok üzerinde alınlıklı, yukarı doğru daralan adak levhası. Yer yer aşınma. Orta yüksek kabartma. Podyumda iki satır yazıt :

C. Tanrıver - S. Kütük, *Epigr. Anat.* 21, 1993, 101 No. 2 Taf. 13 Fig. 4; Şahin, Kat. Nr. 150 Lev. LXXVII.

- 2 — Buluntu yeri bilinmiyor. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 3119)
(Res. 2)

Y : 0.69 m. G : 0.28 m. K : 0.05 m.

Mermerden, masif blok üzerinde alınlıklı, yukarı doğru daralan adak levhası. İki parçanın birleştirilmesi ile tamamlanmış : Kırık alınlığın ortasından başlayıp, sağa doğru aşağı iner, tanrının sağ omuzundan ve sol kalçasından geçerek sağ çerçevede sona erer. Alnılık ve sağ çerçevede kopma. Bunun dışında iyi korunmuş. Orta yüksek kabartma. Podyumda üç satır yazıt :

Μενόδορος Σασαρο[υ]
'Απολλωνι Δεονταίωι
ευχην.

«Sasaros'un oğlu Menodoros Apollon Deontaios'a adağı».
Şahin, Kat. Nr. 151 Lev. LXXVII.

- 3 — Buluntu yeri bilinmiyor. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 2616)

1 Bu çalışma, 1994 yılında Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunulan «Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları» isimli doktora tezinde Apollon'a ait olarak ele alınan bilgiler ve doktora sonrası DAI-Berlin'den alınan bir burs çerçevesinde yapılan ek çalışmaların sonucundan oluşmaktadır. Söz konusu bursun alınmasındaki katkılarından dolayı hocam Ramazan Özgan'a burada bir kez daha teşekkür ederim.

Mermerden, akrotersiz alınlıklı, yukarı doğru daralan adak levhası. Figürlerin yüzlerinde, tanrının sağ bileğinde kopma. Kenarlarda çarpma. Adak levhası genelinde etkili aşınma. Orta yüksek kabartma. Podyumda üç satır yazıt :

Mendel, BCH 33, 1909, 29 Nr. 35 Fig. 15; LIMC II (1984), 299 Nr. 963 bkz. Apollon; T. Corsten, Die Inschriften von Prusa ad Olympum (1991), 62 Nr. 40; Şahin, Kat. Nr. 152 Lev. LXXVIII.

4 — Balçık. Kayıp.

Olasılıkla mermerden, basık alınlıklı adak levhası. Orta yüksek kabartma. Fotoğraftan anlaşıldığı kadarı ile sağ yan boyunca çarpma ve kopma.

Th. Wiegand, Reisen in Mysien, AM 29, 1904, 307 vd. Abb. 33.

5 — Gönen. Açık Hava Müzesi (Env. No : ?) (Res. 3)

Y : 058 m. G : 0.30 m. K : 0.07 m.

Mermerden, akrotersiz alınlıklı, yukarı doğru daralan adak levhası. Alınlığın her iki köşesinde, figürlerin yüzlerinde kopma. Alçak kabartma. Podyumda etkili aşınma nedeniyle okunamayan yazıt.

Şahin, Kat. Nr. 154 Lev. LXXIX.

6 — Akçapınar. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : ?) (Res. 4)

Mermerden, çerçevesiz adak levhası. İki parça dışında büyük bölümü kayıp. Birinci parça hemen hemen podyumun tamamını ve resim alanının sağ alt köşesini, ikincisi ise tanrının hemen hemen tamamını ve sunağın, kurbanın, ağacın bir bölümünü içerir. Levha genelinde etkili aşınma. Orta yüksek kabartma. Podyumda iki satır yazıt :

C. Tanrıver - S. Kütük, a. O. 101 No. 4 Taf. 14 Fig. 6; Şahin, Kat. Nr. 155 Lev. LXXIX.

- 7 — Mustafa Kemal Paşa. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No: 7546)
(Res. 5)

Mermerden adak levhası. Figürlerin bel seviyesinden yukarı eksik. Levha genelinde aşınma. Orta yüksek kabartma. Podyumda 15 satır yazıt :

Schwertheim II, 11 Nr. 7 Abb. 8; Şahin, Kat. Nr. 156 Lev. LXXX.

- 8 — Akçapınar. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 10019)
(Res. 6)

Mermerden adak levhası. Üstte silmenin ortasından başlayarak sağa doğru eğik aşağı inen tanrının başının yarısını da kapsayarak sağ çerçeveye ulaşan kırık. Özellikle kenarlarda kopmalar ve adak levhası genelinde etkili aşınma. Orta yüksek kabartma. Podyumda önemli ölçüde aşınmış iki satırı okunabilen yazıt :

C. Tanrıver - S. Kütük, a. O. 101 No. 3 Taf. 14 Fig. 5; Şahin, Kat. Nr. 157 Lev. LXXX.

- 9 — Manyas. İzmir Arkeoloji Müzesi (Env. No : 379) (Res. 7)
Mermerden bir adak levhasına ait parça. Sol tanrının elindeki yayvan-tabaktan sonrası, taban diz seviyesinden sonra kayıp. Yüzde kopma. Etkil aşınma. Orta yüksek kabartma.
Robert, 151 vd. Pl. XXIV 4 ve XXX 5; Şahin, Kat. Nr. 158 Lev. LXXXI.

- 10 — Buluntu yeri bilinmiyor. İstanbul Arkeoloji Müzesi (Env. No : 1593)

Beyaz mermerden, yukarı doğru daralan adak levhası. Yaklaşık tanrının omuz seviyesinden sonrası kırık ve kayıp. Kaidenin sağ ve sol köşelerinde kırılma ve kopma. Adak levhası genelinde yer yer aşınma. Birisi çerçevesiz ve orta yüksek, diğeri podyum üzerinde çerçevesiz alçak kabartma şeklinde iki rölyef Podyumda iki satır yazıt :

A. D. Mordtmann, AZ 32, 1874, 163 Nr. 6; Th. Wiegand, AM 30, 1905, 329 Abb. 1; Mendel, Musées impériaux Ottomans. Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines. III (1914), Nr. 852; O. Deubner, Hellenistische Apollongestalten (1934), 59 vd. K 18c; Robert, 139 Dipnot. 4; Pinkwart, 152 Dipnot. 524 Nr. 9c; LIMC, Apollon (1984) 298 Nr. 961 (Mysien ?); Flashar, 73 Abb. 46; Şahin, Kat. Nr. 159 Lev. LXXXI.

- 11 — Akçapınar. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 10020) (Res. 8)
Mermerden adak levhasına ait iki parça : İlki podyumla birlikte hizmetçi ve tanrının ayaklarını, ikincisi göğüs seviyesine kadar tanrıyı içerir. Bunun dışında kalan resim alanı ve levhanın üst çerçevesi eksik. Tanrının başı, sağ kolu ve sağ zeminde omphalosun tabanında kopma. Yüksek kabartma. Podyumda yazıt :

C. Tanrıver - S. Kütük, a. O. 102 No. 6 Taf. 14 Fig. 8; Şahin, Kat. Nr. 160 Taf. LXXXII.

- 12 — Buluntu yeri bilinmiyor. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 2877) (Res. 9)

Y : 0.37 m. G : 0.26 m. K : 0.06 m.

Mermerden, adak levhası. Resim alanı solda tapınanın başından, sağda Apollon'un belinden yukarı ve stel podyumunun sağ yarısı kırık ve kayıp. Levha genelinde yer yer kopma ve aşınma. Podyumda iyice silinmiş üç satır yazıt :

'Απολλωνίδης
'Ηρακλίου 'Απολλ[...]
..... [Ευχπν]

Yayınlanmamış.

- 13 — Buluntu yeri bilinmiyor. İstanbul Arkeoloji Müzesi (Env. No :). (Res. 10)

Mermerden adak levhasına ait parça. Resim alanı yaklaşık tam olarak korunmuş. Üstte resim alanını sınırlayan silme-

den sonra eksik; altta heriki yanda içbükey yay çizerek tabana ulaşan kopma; adak levhası genelinde etkili aşınma. Orta yüksek kabartma. Korunduğu kadarı ile podyumda üç satır yazıt :

Robert, 139 vd. Pl. XXV.

14 — Buluntu yeri bilinmiyor. Kayıp.

Beyaz mermerden adak levhası. Levhanın tepesinde ve tabanında kırılma ve kopmalar; kenarlarda çarpma. Yeryer aşınma dışında iyi korunmuş. Orta yüksek kabartma. Podyumunda üç satır yazıt :

O. Benndorf - G. Niemann, Reisen in südwestlichen Kleinasien. I. Reisen in Lykeien und Karien (1884), 154 Fig. 89; Robert, 138 Dipnot. 2 (yazıt) Pl. XV. 2.

15 — Buluntu yeri bilinmiyor. Bursa Arkeoloji Müzesi (Env. No : 3158). (Res. 11)

Y : 0.63 m. G : 0.36 m. K : 0.09 m.

Mermerden adak levhası. Tabanda kırılma; kenarlarda çarpma. Özellikle tanrının yüzünde olmak üzere yer yer etkili aşınma. Orta yüksek kabartma. Korunduğu kadarı ile podyum yazıtsız.

Yayınlanmamış.

16 — Buluntu yeri bilinmiyor. Kayıp.

Mermerden, alınlıklı adak levhası. Resim alanının yaklaşık ortasından sonrası kırık ve kayıp. Alınlığın sağ yarısında ve resim alanının sağ üst köşesinde kopma. Resim alanında tanrının vücudunun önemli bir bölümü, adorantların göğüs seviyesinden başlayarak vücutlarının üst yarısı, sunağın çok az bir bölümü ve budaklı ağaç korunmuş.

Robert, 136 vd. Pl. XXIII. 4b.

Yüksek rölyef işlemeye elverişli olmayan yerli mermerden oluşan levha blokları, yukarı doğru hafif daralarak basit bir alınlıkla taçlanır. Normal blok genişliğine göre öne ve her iki yana doğru hafif taşan alınlık, bazı örneklerde çok basit olarak yalnızca üçgen formda gösterilirken, bazılarında stilize olarak da olsa köşe ve tepe akroterleri de işlenmişlerdir². Alınlıkla resim alanı sade bir bantla (baştaban) birbirinden ayrılır³. Resim alanının altında ise yazıtın da yer aldığı yüksek bir podyum bulunmaktadır⁴.

Resim alanının sağ yarısında yer alan Apollon; cepheden, saği üzerinde, sol bacağı dizden hafif bükülerek yan geriye atılmış şekilde ayakta durur. Kollu, göğüs altında bir kemerle sıkıştırılan uzun chiton ve arkada omuzlardan aşağı, her iki yana yayılarak inen sırt mantosu giyer. Başu seyirciye dönük şekilde cepheden. Yüz ciddi, bakışlar donuk ve doğrudan seyirciyedir. Uzun saç; alnın ortasından ikiye ayrılıp, her iki yandan enseye doğru taranarak, enseden sırta doğru bırakılmış olabileceği gibi; 1 ve 11 numaralı adak levhalarında çok açık şekilde görüldüğü üzere, ense-

2 10 numaralı adak levhası üzerinde yapılan modern tamamlama, alınlığa yer verilmemiş olması nedeniyle kanımızca hatalı ve eksiktir.

3 15 numaralı levhada alınlık doğrudan basık dor başlıklı plasterlerin üzerine oturur.

4 10 numaralı adak levhasında, diğerlerinden farklı olarak, yazıt kuşağının altında bir at ve buna eşlik eden hizmetçi alçak kabartma şeklinde betimlenmiştir. At motifi, pusatlarla birlikte kahramanlaşmayı ifade eden bir semboldür (A. Geyer, *JdI* 104, 1989, 2 vd. ve 11 vd. Abb. 1). Ancak geç klasik dönemden, Menes'in mezar rölyefinde [D. Woysch-Méautis, *La représentation des animaux et des êtres fabuleux sur les monuments funéraires grecs* (1982), 106 vd. Nr. 19 Taf. 5.] atlı şahsın yalnız ve kahramanlaşmayı ifade eden herhangi bir simge ile işlenmemiş oluşu [E. Berger, *Antike Kunstwerke aus der Sammlung Ludwig III- Skulpturen* (1990), 265], ayrıca İ. Ö. 4. yüzyılın ilk yarısından bir palmetli steldeki [D. Woysch-Méautis, a. O., Nr. 32 Taf. 8] yine kahramanlaşmayla ilişkili bir ifadeden yoksun kompozisyon [E. Berger, a. O., 265] atın aynı zamanda insanların hayattaki yüksek sosyal statülerine işaret ettiğinin de göstergeleridir [A. French, *The Growth of the Athenian Economy* (1964), 7; E. Berger, a. O., 265].

Atın yanında duran ve kol devinimine göre, ona hakim olmaya çalışan şahıs ise, mezar stelleri üzerinde bol örneklerini gördüğümüz hizmetçi olmalıdır (Örnek olarak, Pfuhl-Möbius II, Nr. 1305 Taf. 192; Nr. 1310 Taf. 193; Nr. 1336, Taf. 196; Nr. 1439, 1446 Taf. 210; Nr. 1449, 1452 Taf. 211 vb.).

den tekrar ikiye ayrılarak iki kalın bukle şeklinde, her iki omuzdan göğüs üzerine doğru da inebilir. Sol elinde kitharayı, yan ileri uzattığı sağında ise sunak üzerine gelecek şekilde yayvan tabağı (omphalos-schale) tutar⁵. 1, 3, 6 ve 9 numaralı levhalarda tanrının sol eli kitharanın ortasındadır : 9 ve olasılıkla 1 numaralı levhalarda işaret ve orta parmaklar kaldırılmış, diğerleri yumulmuş şekilde dururken⁶, 3 numaralıda el açık, ayası cepheden görülmekte. 6 ve 16 numaralılarda ise el bir fikir veremeyecek şekilde yıpranmış.

Yaklaşık resim alanını iki eşit parçaya ayıran sunak⁷, yukarı doğru hafif daralır ve üstte bir silme ile sona erer⁸. Ancak 11 numaralı adak levhasında, sunak yerine sol alt köşede bir Omphalos yer almaktadır⁹. Resim alanının ikiye ayrılması, bazı örneklerde

5 Tanrı, her ne kadar mitolojik kaynaklara göre, bu hareketle sunu sunanları arındırıyor gibi gözüksede, burada Apollon sağ elinde tuttuğu yayvan tabakla bağışta bulunarak, aslında insanların gözünde iyice yücelmektedir. Bu hareketin anlamı konusunda daha geniş bilgi için bkz. N. Himmelmann-Wildschütz, *Zur Eigenart des klassischen Götterbildes* (1959), 27 vd.

6 Bu hareket Archelaos kabartmasında işlenen Apollon'unki ile benzer (D. Pinkwart, *Ant Pl.* 4, 1965, Taf. 34). D. Pinkwart tanrının bu hareketle kitharasını kaldığını savlamaktadır (D. Pinkwart, a. O., 61 Anm. 33). Bunun gibi Kitharodos betiminin bulunduğu bir adak levhasında Tanrı (Robert, *Pl.* XXIV 1), Pinkwart'ın sanısını doğrular şekilde, benzer parmak devinimi ile kitharasını çalmakta.

7 Sunak adak levhaları üzerinde kült etkinliği içerisinde törene katılan tanrı ve ölümlüler arasındaki toplantı noktası ve tanrının kült alanına işaret eden bir simge olmasının yanı sıra, asıl kullanım amacı kurban kompozisyonunda duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmalıdır. Çünkü kurban tanrıya bir sunağın üzerinde veya yanında adanmalıdır. Pöyer sanatında ilk örneklerine İ. Ö. geç 5. yüzyılda rastlanmaya başlanan sunaklar başlıca üç gruba ayrılmaktadırlar : Köşeli, silindirik ve doğal taş sunaklar. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.; M. Carroll-Spillecke, *Landscape Depictions in Greek Relief Sculpture* (1985), 72 vd.

8 7 numaralı adak levhasında diğer örneklere göre oldukça geniş olan sunak, tabanda profilsizdir ve görüldüğü kadarı ile yuvarlak değil, köşelidir. Yuvarlak sunakların Arkaik dönemden başlayarak Anadolu'da sık olarak kullanılmasına karşın, köşeli olanları daha çok Kıta Yunanistan için karakteristiktir (Pinkwart, 44 vd. Dipnot. 155). 15 numaralı levhada ise sunak bir kaidenin üzerindedir.

9 Benzer örnekler için bkz. H.-V. Herrmann, *Omphalos* (1959), Taf. 2. 1; 3.4; 6.1-2; 9.1 ve Archelaos Kabartması : Pinkwart, *passim*. Omphalos aynı

dalları resim alanının üst çerçevesine değer şekilde her iki yana yayılan bir ağaçla¹⁰ iyice belirginleştirilmiştir¹¹.

Resim alanının sol yarısı, tanrıya göre daha küçük işlenen adak sahiplerine (Adorant) ayrılmıştır¹². Fertlerin sayısı aile üyeleri ile ilişkili olarak değişmektedir ve erkek-kadın birlikte yer alabilmektedirler¹³. Adak sahipleri sollarına dönük, tanrıya bakar şekilde dururlar. Erkekler chitonlarının, kadınlar ise chiton üzerindeki mantolarının üst açıklığına doğru dirsekten büküp, göğüs üzerine doğru sağ kollarını uzatırlar, el manto dışındadır. Adak sahipleri ile sunak arasında çoğunlukla kurban edilecek bir hayvan ve buna eşlik eden, efendilerine göre daha küçük boyutta erkek hizmetçi bulunur¹⁴. 5 numaralı adak levhasında farklı olarak bir hizmetçi, başının üzerinde taşıdığı yiyecek dolu sunu tepsisi ile birlikte betimlenmiştir¹⁵.

zamanda sunak olarak kullanılmıştır. Omphalosun sunak olarak kullanılması ve daha geniş bilgi için bkz. H.-V. Herrmann, a. O., 95 vd. Taf. 1.1-2; 2.1.

10 Ağaç sunakla birlikte kutsal alanı sembolize eden bir işaret olarak kullanılmış, böylece kurban sahnesi açık havadaki bir kutsal alana taşınmıştır. Adak levhaları üzerindeki ağaçlar genellikle dalları ve yaprakları işlenmeden, yalnızca gerekli detayları ile birlikte verilmiştir. Bunlara da, sunaklarda olduğu gibi, adak levhaları üzerinde İ. Ö. geç 5. yüzyıldan itibaren rastlanmaya başlanır. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz.; M. Carol-Spillecke, a. O., 41 vd.

11 2, 3, 5, 6, 8 ve 9 numaralı adak levhalarında olduğu gibi.

12 15 numaralı adak levhasında adorant yer almaz.

13 4, 7, 10 ve 12 numaralı adak levhalarında adak sahipleri yalnızca bir erkek, 2 ve 5 numaralılarda bir erkek-bir kadın, 1 ve 13 numaralılarda iki erkek ve 3 numaralıda bir kadın-iki erkek bulunur. 8 numaralıda beş çocuk ve ebeveyn, 14 numaralıda ise birisi küçük dört çocuk ve ebeveyn ile tam birer aile betimlenmiştir. 16 numaralı levha için ise, fotoğrafın kötü olması nedeni ile yorum yapamıyoruz.

14 4, 11 ve 15 numaralı adak levhalarında kurbanlık hayvan yoktur. 14 numaralıda iki koyun bulunmaktadır. 7 ve 12 numaralılarda ise kurbanlık hayvan farklı olarak sığırdır. Kurbanlık koyunlara bir erkek hizmetçi eşlik ederken, sığırların yanında hizmetçinin olmaması dikkate değerdir.

15 Evlenme törenleri ile ilişkili olarak ortaya çıktığı sanılan sunu sepeti, ilk kez Homer'de anlatılmasına karşın [J. Schelp, *Das Kanoun der griechische Opferkorb* (1975), 13 vd.], betim sanatındaki örneklerine ancak İ. Ö. 6. yüzyılda rastlanmaya başlanır [U. Hausmann, *Griechische Weihreliefs* (1960), 15 vd. Abb. 4; J. Schelp, a. O., 57 Dipnot. 434 ve 435]. İ. Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda yaygınlaşmış, ancak Hellenistik dönemde sayı olarak azalır; hatta çoğu böl-

LOKALİZASYON

Miletupolis'in mezar steli üretiminde sayı ve çeşitlilik olarak çağdaşı yörenin iki önemli merkezinden Nikaia ve Kyzikos'la yarışacak kadar ileri gitmesi, kentte adak levhasının da üretilmiş olduğu savını güçlendirmektedir. Her ne kadar sayılarındaki yetersizlik atölye tesbitini olumsuz yönde etkiliyorsa da, mezar stellerinde olduğu gibi¹⁶, artık adak levhalarında da üretim yerleri birbirlerinden ayrılmalıdır¹⁷. Çünkü M. Cremer ve S. Schmidt'in de

gelerde kaybolur. Örneğin hellenistik dönemde bilinen tek örneğin Kopenhagen'de olduğu savlanmaktadır [F. Poulsen, *Catalogue of Ancient Sculpture in the Ny Carlsberg Glyptotek* (1951), 171 vd.; J. Schelp, a. O., *passim*]. Ancak bu azalmaya karşın, sepet motifinin Mysia yöresinde adak levhaları üzerinde oldukça sık olarak resmedilmiş oluşu ayrıca dikkate değerdir. Örnek olarak : Schwertheim II, Taf. III Abb. 6 Nr. 3; Taf. VI Abb. 18 Nr. 16; Taf. VII Abb. 19 Nr. 20 ve T. Corsten, *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*. I. K. 32 (1987), 51 vd. Nr. 33. Roma dönemi ile birlikte sunu sepeti tekrar sevilen motif olmaya başlar. Değişik örnekler için bkz. LIMC VI.2 (1992), 620 Nr. 6, 621 Nr. 10, 13-14, 622 Nr. 15, 17 bkz. Nutrices; O. Dräger, *Religionem Significare. Studien zu Reich verzierten römischen Altären und Basen aus Marmor*, RM. Ergh. 33 (1994), Taf. 34; F. Fless, *Opferdiener und Kultmusiker auf stadtrömischen historischen Reliefs* (1995), Taf. 4.

16 Mezar stellerinin Miletupolis'e lokalizasyonu konusunda yapılan ilk ciddi çalışma E. Schwertheim'in «Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung. Teil II-Miletupolis. Inschriften und Denkmäler I. K. 26 (1983)» adlı çalışmasıdır. Bunu M. Cremer'in «Hellenistisch-römische Grabstelen im nordwestlichen Kleinasien, I. Mysien (1991)» ve M. Şahin'in «Miletupolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, Erzurum-1994 (Yayınlanmamış Doktora Tezi)» isimli çalışmaları izler.

17 Bu ayrıma ilk kez Z. Taşlıkhoğlu değinmiş ve özellikle Kyzikos-Miletupolis kökenli adak levhalarını adak ifadesinin farklılığına göre birbirinden ayırmaya çalışmıştır : Miletupolis kökenli adak levhalarında adak *ευχη* kelimesi ile ifade edilirken, Kyzikos kökenlilerde *Χαριστήριο* kelimesi tercih edilmiştir (Z. Taşlıkhoğlu, *Anadolu'da Apollon Kültü İle İlgili Kaynaklar* (1963), 128). Burada konu ile ilişkili olarak değinmek istediğimiz diğer bir çalışma E. Schwertheim'ininkidir : 1980 yılında yayınlanan «Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung» adlı çalışmasından sonra, yörede çalışmalarını sürdüren Schwertheim, komşu kent Miletupolis'in kesin olarak Kyzikos'tan ayrı bir başlık altında incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşmış, daha önceki çalışmalarında derlemiş olduğu eserleri yeni bir değerlendirmeye tabi tuttukten sonra, yeni buluntuları da bunlara ekleyerek 1983 yılında «Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung, Teil II : Miletupolis. Inschriften und Denkmäler» adlı

stilistik açıdan ortaya koydukları gibi¹⁸, Geç Hellenistik dönemde Miletupolis sınırları içerisinde mezar steli üreten bazı atölyeler, aynı zamanda adak levhası da üretmişlerdir.

Miletupolis kökenli mezar stellerinde işlenen hakim motif ölü yemeği sahnesidir¹⁹. Bu tür rölyeflerde figürlerin motif gereği uzanıyor veya oturuyor olması, mezar stelleri ile adak levhaları arasında benzer özelliklerin saptanmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak bazı mezar stelleri üzerindeki cepheden ve ayakta işlenen figürler ve buluntu yeri olarak Miletupolis'e verilen bazı adak levhaları bu konuda bize yardımcı olabilecektir.

Grubumuzu oluşturan adak levhalarından 14 tanesi çeşitli müzelerde korunurken, iki tanesi kayıp olup, yalnızca yayınlardaki fotoğraflarından bilinmektedirler. Bunların tümünde ortak olarak Apollon uzun chiton ve sırt mantosu ile resim alanının sağ yanında cepheden ayakta durur, sol elinde kitharasını tutar, yan ileriye sunağın üzerine doğru uzattığı sağ elinde ise yayvan tabak bulunur; sunak resim alanının ortasına gelecek şekilde yerleştirilmiştir; bunun arkasında bazı örneklerde ağaç vardır ve bunun sağ üst yarısında genelde bir budak gözükür; altarın sol önünde ise hizmetçi ile veya tek başına kurbanlık hayvan yer almıştır; resim alanının sol yarısı ise profilden, tanrıya göre daha küçük ve hizmetçilere göre daha büyük, manto ile tüm vücutları

kitabını, daha sonra 1985 yılında ise, «Neue Inschriften aus Miletupolis (Epigr Anat 5, 1985, 77 vd.)» başlıklı makalesini bilim alemine sunmuştur.

Kuzey Mysia sanatı hiç şüphesiz çok uzun yıllar yörenin tek hakimi olan Kyzikos'suz düşünülemez. Ancak bu da çevresindeki koşmu kentlerin Kyzikos'un birer arka bahçesi anlamına gelmemelidir. Bu konuda yine Schwertheim'in şu tesbitini önemli buluyoruz : «Zum anderen hat aber jede Stadt im Bereich von Kyzikos eine eigene historische Entwicklung. Sie tritt im Falle von Miletupolis gerade in der Frühzeit deutlich zutage, wenn die Bewohner ihre Verbindungen zu Athen betonen, während doch Kyzikos eine Kolonie von Milet ist» (Schwertheim II, VII vd.). Biz kentin erken tarihlerindeki bu Kyzikos karşıtı tercihin daha sonraki tarihlerde de devam ettiğine, dolayısı ile Kyzikos ile Miletupolis'teki çalışmaların birbirlerinden ayrılması gereğine inanmaktayız. Özellikle her iki kentin mezar stelleri arasındaki stilistik ve ikonografik farklılıklar bu savı doğrular niteliktedir (Şahin, passim).

18 Cremer I, 111 Dipnot. 517. S. Schmidt, Hellenistische Grabreliefs (1991), 25 Dipnot 153.

19 Şahin, passim.

sıkıca örtülü adak adayanlara ayrılmıştır. 15 numaralı adak levhası dışında, adak levhaları üstte sembolik basit alınlıkla sonlanmakta; alınlıktan resim alanına geçişte ise üzeri boş bırakılmış baştaban bulunmakta, yazıt ise resim alanının altında, podiumun üzerinde yer almaktadır. Sıralanan bu ortak özellikler her ne kadar detaya inildiğinde örneklerin tümünü aynı usta, yada aynı atölyeye götürmesede, şablondaki benzerlikler bunların aynı merkez üretimi olduklarını düşündürmektedir.

Konumuzu oluşturan adak levhalarından 1, 6, 8 ve 11 numaralı eserler grup halinde Akçapınar'da bulunmuştur. 7 numaralı adak levhasının da müze envanter kayıtlarına göre Miletupolis kökenli olduğu bilinmekte. G. Mendel'e göre 3 numaralı eser İnegöl²⁰, müze kayıtlarına göre 9 numaralı levha Manyas kökenlidir. 5 numaralı levha Gönen yakınlarında bulunmuştur ve oradaki açık hava müzesinde korunmaktadır. 4 numaralı adak levhası ise, Wiegand'ın kayıtlarına göre Balçık'ta bulunmuştur²¹. 2, 10, 12, 13, 14, 15 ve 16 numaralıların geliş yerleri ise belli değildir.

Lokalizasyon için Akçapınar'da kontex olarak bulunarak Bursa Arkeoloji Müzesine kazandırılan 1, 6, 8 ve 11 numaralı eserler önemli rol oynamaktadır. Bunlardan 1, 6 ve 8 numaralı olanlar birbirlerine kısmen benzerken, 11 numaralı olanı çok farklı işçilik göstermektedirler. İstanbul'dan Karacabey kökenli Dionysos'a adanan adak levhası²², adak adanan tanrılar göz ardı edilirse, adak adayanlar, kurbanlık koç ile buna eşlik eden hizmetçi ve sunağı da içine alan kompozisyon ve işçiliği ile 1 numaralı adak levhası ile çok yakın benzerlik içerisinde. Bunun gibi Akçapınar'ın coğrafi olarak Miletupolis'e çok yakın olduğu da düşünülürse, 1, 6 ve 8 numaralı adak levhalarından oluşan bu grubun Miletu-

20 G. Mendel, BCH 33, 1909, 277/8 Nr. 35; T. Corsten, Die Inschriften von Prusa ad Olympum. IK 39 (1991), 62. Yeni müze envanter kaydında geliş yeri konusunda herhangi bir kayıt olmaması nedeni ile bu ifadeyi kullandık. Bu eksiklik müzenin kuruluş öyküsü ile ilişkili olmalıdır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. T. Corsten, a. O., 1.

21 Th. Wiegand, AM 29, 1904, 307 vd.

22 İstanbul Arkeoloji Müzesi, Env. No: 270. Adak levhası Le Bas tarafından Karacabey'de Grek kilisesi Haghia Paraskévi'de bulunmuş ve 1877'den önce İstanbul'a getirilmiştir [Schwertheim II, 16]. M. Cremer, İst Mitt 38, 1988, 179 vd. Taf. 19, 1 (eski kaynakça ile birlikte); Şahin, Nr. 177 Lev. XC.

polis kökenli olabileceği kesinlik kazanır. 11 numaralı adak levhası ise bu grup içerisindeki tekil örnektir. 1993 yılında Karacabey'de bulunan ve Bursa Arkeoloji Müzesi'ne kazandırılan 10007 envanter numaralı mezar stelinin (Res. 12)²³ ön yüzünün ikinci resim alanında yer alan figürlerden ortada cepheden, ayakta duran ve karşısındaki erkekle tokalaşan kadın, her ne kadar farklı olarak chiton üzerine himation giymiş olsa da, kalçanın yana atılışı, hareketli bacağın duruşu ve özellikle de belden kalçaya inen benzer kıvrımlar nedeni ile 11 numaralı adak levhası ile yakın ilişki içerisinde. Ayrıca her ne kadar motif olarak birbirlerine benzemeselerde, kemerin üzerinde kalan bölümdeki giysinin işlenmeden bırakılması ve burasının şişkin yapısı, 1, 6 ve 8 numaralı levhalarla ortak. Bu nedenlerden dolayı, 11 numaralı adak levhasının da Miletupolis kökenli olduğunu düşünmekteyiz.

İnegöl kökenli olarak bilinen 3 numaralı²⁴ ile Gönen'de korunan 5 numaralı adak levhaları motif ve işçilik olarak birbirlerinden ayrılmayacak kadar benzerler. E. Schwertheim tarafından haklı nedenlerle Miletupolis'e verilen ve Bursa Arkeoloji Müzesi'nde korunan 2580 envanter numaralı Hermes'e adanmış olan adak levhası²⁵; adak adayanlar, kurban eşlik eden hizmetçi, arka zeminde yer alan ağaç ve özellikle 3 numaralı levhadaki ince-uzun sunak ile usta birliğini dahi düşündürecek kadar birbirleri ile benzer. Bunlar gibi, her ne kadar adanan kurban farklı olarak boğa ise de²⁶, adağı adayan erkek ve özellikle ince-uzun yapılı sunak ile, geliş yeri bilinmeyen 12 numaralı adak levhası da yine bu kümeden ayrılmamalıdır.

23 Şahin, Nr. 130 Lev. LXV.

24 Söz konusu levha buluntu yerinden hareketle T. Corsten tarafından hiçbir stilistik karşılaştırmaya tabi tutulmadan, Prusa ad Olypum kümesi içerisinde ele alınır, T. Corsten, a. O., 62 Nr. 40.

25 Schwertheim II, Nr. 8 Abb. 9; Şahin, Miletupolisi Nr. 172 Lev. LXXXVIII.

26 Adak levhaları üzerinde boğanın kurban edilmesi Miletupolis kökenli levhalara yabancı değil; boğa Apollan'a kurban edildiği gibi, benzer şekilde Zeus başta olmak üzere değişik tanrılara da adanmakta. Örneğin: Schwertheim II, Nr. 3 Abb. 6, Nr. 16 Abb. 18, Nr. 20 Abb. 19, Nr. 23 Abb. 21; T. Corsten, a. O., Nr. 51.

İzmir'de korunan ve envanter kayıtlarına göre Manyas kökenli olarak bilinen 9 numaralı ve buluntu yeri bilinmeyen 16 numaralı adak levhaları ise; Apollon'un tipinin benzerliğinin yanı sıra, özellikle giysisinin kemer üzerinde kalan bölümünün işlenmeden yalın bırakılması ve burasının dolgun görünümü; yan ile ri uzattığı sağ kolunun üzerinde korunan ağaç budağı ile 8 numaralı adak levhası ile çok yakın benzerlik göstermektedirler. Bu nedenlerle heriki levhayı da kümemiz içine dahil etmek isteriz.

Geliş yerleri bilinmeyen 2, 13 ve 14 numaralı adak levhaları, adak adayan kişilerin ve kurbanların farklı sayılarda olmasına rağmen, özellikle Apollon ve arka zeminde yer alan ağaç ile birbirlerine çok benzerler. Bu dört adak levhası ile İstanbul'dan Karacabey kökenli Dionysos'a adanmış olan adak levhası²⁷ arasında, adak adanan tanrı göz önüne alınmazsa; adak adayanlar, kurbanlık koç ile buna eşlik eden hizmetçi ve her ne kadar arka zeminde ağaca yer verilmemişse de, sunağı da kapsayan düzenlemede çok yakın benzerlikler var. Bunlar arasında detaya inildiğinde görülebilen farklılıklar ise usta ve zamanla ilişkili olmalıdır.

Şablon olarak yine bu gruptan ayrılmaması gereken 10 numaralı levha, adak adayan şahıs ve ince-uzun yapıdaki sunak ile 12 numaralı levhaya benzer. Bu stelin lokalizesi için yine Bursa Arkeoloji Müzesi'nden 10007 envanter numaralı mezar stelinin ikinci resim alanında yer alan figürler kullanılabilir (Res. 12)²⁸. Adak levhasının podyumunda betimlenen at ve buna eşlik eden hizmetçi, birisinin yüksek diğerinin alçak kabartma olduğu göz önünde bulundurulursa, motif olarak mezar steli üzerinde sol köşede bulunan grupta çok yakın benzerlik göstermekte. Ayrıca Apollon hafif sağına doğru eğik durmakta. Bu duruş, eğer rastlantı değilse, motifler farklı olsa da, yine 10007 envanter numaralı mezar stelinin ikinci resim alanında, sağ köşede cepheden, ayakta duran erkekle özdeş. Benzerliklere manto üzerinde sağ bacadan sol kalçaya yükselen kaba işçilikli kıvrımların yapısı da eklenebilir. Bunun gibi Miletupolis kökenli olduğuna inandığımız ve yine Bursa Arkeoloji Müzesi'nde korunan 2648 ve 3181 envan-

27 Bkz. Dipnot. 21.

28 Bkz. Dipnot. 22.

ter numaralı mezar stellerinin ikinci resim alanlarında yer alan atlar²⁹, üzerlerindeki biniciler göz ardı edilirse, vücuda göre küçük ve sivri işlenen baş, baştan boyna inen bant şeklindeki yele, ön yukarıya kaldırılan sol bacak ile yine 10 numaralı adak levhası üzerinde betimlenen at ile çok yakın ilişki içerisinde. Zaten, at betimi ve bunun stellerin ikinci resim alanında yer alması özelliğinin Miletupolis kökenli mezar stellerinde çok yaygın olarak görüldüğünün altı özellikle çizilmelidir³⁰.

4 numaralı adak levhası şablon ve işçilik olarak benzerlerini, 6, 8, 9 ve 13 numaralı adak levhalarında olduğu gibi, yine kümemiz içerisinde bulmaktadır.

15 numaralı adak levhası çok dik alınlığı, alınlıktan resim alanına baştaban olmadan doğrudan geçiş, resim alanını sınırlayan yan çerçevelerin Dor başlıklı olması ve resim alanında adak adayan ve kurbanlık hayvanın bulunmaması gibi nedenlerle, genel şema olarak şimdiye dek gördüklerimiz arasında benzer bulamamakta. Ancak, Apollon ve sunaktaki işçiliğin 3 ile 5 numaralı levhalarla olan benzerliği, bunun da Miletupolis kökenli olabileceğini düşündürdüğünden, grubumuzun içine dahil etmeyi uygun bulduk.

Günümüze ulaşan eserlerin az sayıda olması bunların usta ve atölye saptamalarını olumsuz yönde etkilemekte. Bu nedenle şimdilik böyle bir tartışmaya girmeden 6, 8, 9 ve 16; 1, 2, 4, 10, 13 ve 14; 3 ve 5 numaralı adak levhalarının aynı ustalar olmasa bile, benzer atölyelerin üretimi olabileceklerini belirtmek istiyoruz. Bu sonuca göre Miletupolis'te en az üç atölye adak levhası üretmiş olmalıdır³¹.

29 Env. No: 2648 için; Cremer I, KH 5 Taf. 6; T. Corsten, a. O., Nr. 76; Şahin, Nr. 114 Lev. LVI. Env. No: 3181 için: Pfuhl-Möbius II, Nr. 1299 Taf. 278 (eski kaynakça ile birlikte); Cremer I, KH 12; Şahin, Nr. 124 Lev. LXI.

30 Örneğin: Pfuhl-Möbius II, Nr. 1298, 1299, 1373, 1930, 1982. Cremer I, KH 5, KH 10, UMİS 9. E. Schwertheim, Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung I, I.K. 18 (1980), Nr. 71, 333, 451.

31 Aynı metot kullanılarak, farklı tanrılara adanmış, ancak, yine Miletupolis atölyelerinde üretilmiş olan diğer adak levhalarının da saptanması olasıdır. Örnek olarak, Bursa Arkeoloji Müzesi'nden 3265 envanter numaralı Kybele'ye [F. Naumann, Die Ikonographie der Kybele in der Phrygischen und

KÜLT MERKEZLERİ

Apollon elinde tuttuğu kithara nedeni ile yaygın olarak Apollon Kitharodos olarak adlandırılır³². Ancak, adak levhaları üzerlerinde yeralan yazıtlar, tanrının yörede yerel adlarla adlandırılmış olduğunu da göstermektedir. Konumuzu oluşturan adak levhaları arasında saptanabildiği kadarı ile, yörede Apollon'a ait dört adet sıfat bulunmaktadır : Apollon Daphnousios (Nr. 1, 6, 8 ve 11), Apollon Deonteios (Nr. 2), Apollon Libotenos (Nr. 3) ve Apollon Krateanos (Nr. 10, 13 ve 14).

Bu farklı dört sıfat, yörede Apollon'a ait en azından dört ayrı kült merkezinin bulunduğu da işaret etmektedir³³. Bununla ilişkili olarak yeri hakkında üzerinde birleşilen ilk kült merkezi, Apollon Krateanos'a ait olan ve Milletupolis kentinin güney-doğusunda yer alan, bugünkü Susurluk ilçesinin yakınlarındaki Krateia kutsal alanı veya kentidir. Bu konuda yapılan ilk çalışma

der Griechischen Kunst, *Ist Mitt. Beih.* 28 (1983), 253 vd. Nr. 585; E. Schwertheim, *Studien zur Religion und Kultur Kleinasiens* (1978), 821 Nr. 16 Taf. 195 Abb. 31; Şahin, Nr. 161 Lev. LXXXII], yine aynı müzeden 3190 envanter numaralı Kybele-Atis'e [F. Naumann, a. O., 253 vd. Nr. 587; E. Schwertheim, a. O., 816, Nr. 9 Taf. 194 Abb. 26; Şahin Nr. 162 Lev. LXXXIII] ve İstanbul Arkeoloji Müzesi'nden 270 envanter numaralı Dionysos'a [Bkz. Dipnot 21] adananların 1, 2, 4, 10, 13 ve 14 numaralı adak levhalarımız ile; ayrıca Bursa Arkeoloji Müzesi'nden 2584 envanter numaralı Zeus'a [Schwertheim II, Nr. 20 Abb. 19 Taf. 7; Şahin, Nr. 173 Lev. LXXXVIII] ve yine aynı müzeden 2580 envanter numaralı Hermes'e [Schwertheim II, Nr. 8 Abb. 9; Şahin, Nr. 172 Lev. LXXXVIII] adananların ise 3 ve 5 numaralı adak levhalarımız ile olan çok yakın benzerlikleri, bunların aynı sanat alanının üretimleri olduklarını düşündürmektedir. Ancak, konumuzu çok aşacağı düşüncesi ile burada daha detaylı bir inceleme yapmak istemiyoruz.

32 Z. Taşlıkhoğlu'na göre, etimolojik olarak Krateanos ve Kitharodos sıfatlarının benzer olması, Kitharodos sıfatının bu addan türetildiğini göstermektedir (Z. Taşlıkhoğlu, *Anadolu'da Apollon Kültü ile İlgili Kaynaklar* (1963), 127 vd.). Ancak, kanımızca, bunun aksinin de olmuş olabileceği hesaba katılmalıdır.

33 Robert'in de belirlediği gibi, Apollon Kitharodos tipinin betimlendiği adak levhaları; Kyzikos civarında, Manyas Gölü'nün çevresinde, Makestos civarında (Miletupolis olmalı), Rhyndakos, Apollonien et Brousse ve İnegöl civarında olmak üzere Mysia ve Bithynia bölgelerinde oldukça yaygındır (Robert, 135 vd.).

Plaw'inkidir ve Krateanos sıfatı ile ilişkili olan Krateia kentinin etnik sebeplerden dolayı Bithynia Bölgesi'nde olması gerektiğini savlamıştır³⁴. Mordtmann³⁵ ve O. Benndorf - G. Niemann³⁶ da böyle bir şehrin yerini araştırırlar ve sonuçta kentin asıl yerinin Balıkesir'den dokuz saat ve Manyas'tan da üç saat mesafede, Kyzikos'un doğusunda bir yerlerde bulunabileceği sonucuna ulaşırlar. L. Robert ise bir adım daha ileri giderek noktayı koyar ve kutsal alanın yerini Balıkesir'e bağlı Susurluk ilçesinin Göbel nahiyesinde, Söve muhtarlığı sınırları içerisinde gösterir³⁷.

Yeri üzerinde yaklaşık olarak birleşilen olası diğer bir kült merkezi ise, Lacus Apolloniatis'in (Ulubat Gölü) güneydoğusunda, Akçapınar köyünün batısında yer almaktadır. Burada bir arada bulunan, birisi yalnızca yazıt, toplam altı adet adak levhası, Apollon Daphnous ile ilişkilidir ve olası kült merkezinin yeri hakkında ip uçları sunmaktadır. Söz konusu adak levhalarından hareket eden Tanrıver ve Kütük'ün, kült alanının yerini Akçapınar civarında bir yerlerde göstermeleri³⁸, kanımızca oldukça yerinde bir vargıdır.

3 numaralı adak levhası İnegöl kökenli olarak kayıtlıdır³⁹. Bununla birlikte adak levhasının yazıtında bahsedilen Libotenos sıfatı ilk ve tek olarak yalnızca bu adak levhasında görülmekte olup, yörede başka bir yerde şimdiye kadar rastlanmamıştır⁴⁰. Ayrıca Corsten'in de belirttiği gibi, ne Mysia, ne de Bithynia yöresinde Libot adında bir yer adı henüz bilinmemektedir⁴¹. Her ne kadar tartışmaya açık olsa da, şimdilik Libotenos kutsal alanının Miletupolis'in kuzeydoğusunda, İnegöl yakınlarında bir yerlerde aranmasının doğru olacağına inanmaktayız.

34 Plew, AZ 33, 1875, 113; İbid., AZ 34, 1876, 43.

35 A.D. Mordtmann, AZ 32, 1874, 162 vd.

36 O. Benndorf- G. Niemann, Reisen in südwestlichen Kleinasien, I Reisen in Lykien und Karien (1884), 154.

37 Robert, 144-149. Söve'den bahseden ilk şahıs Mordtmann'dır, ancak yerini belirleyememiştir (A.D. Mordtmann, a. O., 112 vd.)

38 C. Tanrıver-S. Kütük, Epigr Anat 21, 1993, 99 vd.

39 Bkz. Dipnot 19 ve 23.

40 Th. Corsten, Die Inschriften von Prusa ad Olympum. I.K. 39 (1991), 62.

41 Th. Corsten, a. O., 63.

Tek örneğe sahip olduğumuz ve bir diğer kült merkezine işaret edebilecek Deonteion sıfatının geçtiği 2 numaralı adak levhası, yine müze kayıtlarının eksik olması nedeniyle, ne yazık ki kült alanının yeri hakkında ipucu vermekten uzaktır. Stilistik özelliklerinden dolayı, kümemizden ayrılmaması gereken söz konusu levha, yine Miletupolis civarında diğer bir kült alanına işaret etmektedir. Ancak buluntu yeri konusunda bilgilerimizin yetersiz oluşu, kült merkezinin olası yeri konusunda şimdilik bir öneride bulunmamıza engel oluşturmaktadır.

TİPOLOJİ

Konumuzu oluşturan rölyefler üzerinde Apollon, cepheden saği üzerinde ayakta durur. Sol eli «Kithara», saği ile yayvan tabak tutar. Zemine kadar inen uzun chiton, göğsün hemen altında bir kemerle sıkıştırılmıştır. Arkada her iki yandan yayılarak inen sırt mantosu görülmektedir. Alnın ortasından ikiye ayrılıp, yanlardan arkaya taranan saçlar, ensede tokalanmış veya sırta doğru bırakılmıştır. Ancak 1, 3, 11, 14 ve 15 numaralı adak levhalarında olduğu gibi, ensede tekrar iki bukleye ayrılarak, her iki omuz üzerinden göğse doğru da inebilir.

Th. Corsten⁴² ve M. Flashar⁴³ bu özelliklerden dolayı Apollon'un ön-tipi olarak, Bryaxis tarafından İ. Ö. 300 civarında yontulmuş olan Apollon Daphne kült heykelini⁴⁴ önerirler. Ancak ne yazık ki, anılan bu yontu ne orijinal, ne de kopye olarak günümüze ulaşamamıştır. Buna rağmen J. Overbeck yazılı kaynaklardan⁴⁵ ve A. Linfert ayrıca Seleukos sikkeleri üzerindeki betimlerden⁴⁶ hareketle yontuya ait bir takım önemli özellikleri derlemişlerdir. Bu çalışmalara göre özetlenirse : Maussoleum'da da çalışmış olan ünlü usta Bryaxis, Antiocheia'daki Daphne kült yeri

42 Th. Corsten, Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai. I.K. 32 (1987), 55.

43 Flashar, 73.

44 Bu yontu hakkında daha detaylı bilgi için bkz.; A. Linfert, DaM I, 1983, 165 vd.

45 J. Overbeck, Die antiken Schriftquellen zur Geschichte der bildenden Künste bei den Griechen (1868, repr. 1959), 1321-1324; Flashar, 70.

46 A. Linfert, a. O., 177 Taf. 42-b; Flashar, 71 Abb. 44-45.

için Apollon Pythios Daphneios heykelini yontmuştur. Heykel solu üzerinde ayakta durur, sağı ise yanda ve az miktarda geri çekilmiştir. Sol elinde bir kithara, sağında ise bir yayvan tabak tutar. Omuzundan başlayarak zemine kadar inen bir chiton giyer ve arkasında bir sırt mantosu bulunur. Chiton göğüs altında yer alan bir kemerle sıkıştırılmıştır. Başın üzerinde bir defne çelengi durur. Alnın ortasından ikiye ayrılıp, yanlardan arkaya taranan saç, ensede toparlanarak, sırta doğru bırakılmıştır.

İlk bakışta adak levhaları üzerinde işlenen Apollon betimi ile Bryaxis'in yontmuş olduğu Apollon Daphne heykeli arasında çok yakın benzerliklerin olduğu göze çarpmakta. Ancak M. Flashar'ın da bazılarına değindiği gibi⁴⁷ çalışmalar arasında önemli farklılıklar söz konusu : Bunlardan ilki hareketli bacaklardaki farklılıktır; IV. Antiochos'un sikkelerinden tanıdığımız Daphne heykelinde (Res. 13)⁴⁸ hareketli bacak sağ iken, adak levhalarında soldur. A. Linfert her ne kadar bu farklılığı; adak levhalarında tanrının sağ yanına sunağın eklenmesi sonucunda oluşan yer darlığı ile açıklamaya çalışsa da⁴⁹, M. Flashar'ın Roma İmparatorluk çağı Megara sikkeleri ile ortaya koymaya çalıştığı gibi⁵⁰, altarın hareketli bacağı seçilmesinde hiçbir işlevi yoktur. Bu vargiya destek olması için, İ. Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Egina adak levhası da, örnek olarak, eklenebilir⁵¹. Zira burada da, Apollon'un sağ yanında yer alan «Omphalos'a» rağmen, sağ bacak hareketlidir⁵².

Diğer önemli bulduğumuz farklılıklardan birisi başın üzerinde olması gereken defne çelengi ve diğeri ensede toparlanıp, sırta doğru bırakılan saç tomarıdır : Eğer adak levhaları üzerinde kötü korunan örnekler bizi yanıltmıyorsa, tanrı figürlerinden

47 Flashar, 73.

48 A. Linfert, a. O., Taf. 42-b; A. Stewart, Greek Sculpture (1990), Res. 629; Flashar, Abb. 44-45.

49 A. Linfert, a.O. 177.

50 Flashar, 73 Abb. 5-6 Dipnot 436.

51 E. Mitropoulou, Corpus I, Attik Votive Reliefs of the 6th. and 5th. Centuries B.C. (1977), 60 Nr. 114 Fig. 163; Flashar, 18 vd. Dipnot. 28 Abb. 4 (diğer kaynakça ile birlikte).

52 Omphalos ile sunağın ilişkisi konusunda bkz. yukarıda Dipnot 8.

hiçbirisinin başında defne dalından çelenk bulunmamaktadır⁵³. Bunların yanı sıra saptayabildiğimiz en önemli farklılık göğüsler üzerinde görülen saç bukleleridir: Sikkeler üzerinde sırta doğru bırakıldığı izlenen saç tomarı; 1, 3, 11, 14 ve 15 numaralı levhalarda farklı olarak, her iki yandan gelip, omuzlardan göğüs üzerine doğru inmektedir. Sonuç olarak, açıklamaya çalıştığımız tüm bu temel farklılıklar, ön-örnek olarak Bryaxis'in Apollon Daphne heykelinin kabulünü kuşkuyla duruma sokmaktadır.

Delphi Apollon Tapınağı'nın batı alınlığına ait olan ve İ. Ö. 330 civarına tarihlenen 1344 envanter numaralı torso ön-örnek probleminin çözümünde önemli bir rol oynar (Res. 14)⁵⁴. Torsonun Dionysos mu, yoksa Apoilon mu olduğu hala tartışılmaktadır⁵⁵. Ancak bizim için torsonun kim olduğundan çok, içerdiği tipolojik özellikler önem taşımaktadır. Delphi torsosu K. Iliakis'in restitüsyon çizimine göre (Res. 13)⁵⁶; göğüs altında kemerle sıkıştırılan uzun chiton ve arkada sırt mantosu giymiş, korunan parçalara göre sol elinde bir kithara tutuyor. Restitüsyon çiziminde sağ kol yan aşağıya bırakılmış şekilde durmakta. Ayrıca vücudun alt yarısının eksik olmasına karşın, elbise kıvrımlarına göre sağ bacak hareketli. Bu torso ile ilişkili olarak değinmek istediğimiz diğer bir önemli özellik saç tuvaleti ile ilişkilidir: Alın ortasında ikiye ayrılıp, her iki yandan arkaya taranan saçlar, ensede bağlandıktan sonra, ikiye ayrılarak, her iki omuzdan, göğüs üzerine doğru bırakılmış. Ayrıca alından geçen bant dışında, başın üzerinde herhangi bir çelenk görülmemekte. Sıralanan tüm bu özellikler, eğer hareketli bacak göz ardı edilirse, 1, 3, 11, 14 ve

53 15 numaralı levhada tanrının başının üzerinde çelenk var gibi. Ancak levha oldukça etkili aşınmış. Buradaki kabarmıklık çelenk olabileceği gibi, 1 ve 2 numaralı levhalarda olduğu gibi saç tomarı da olabilir.

54 F. Croissant, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 in Athen, Band II- Klassische griechische Plastik (1986), 187 vd.; B.S. Ridgway, Hellenistic Sculpture I (1990), 21 Pl. 3; A. Stewart, Greek Sculpture (1990), 196 Res. 599; Flashar, 60 Dipnot. 363 Abb. 36 (diğer kaynakça ile birlikte).

55 Örnek olarak, J. Marcedé, BCH. Suppl. 4, 1977, 389 vd.; F. Croissant, BCH 118, 1994, 353 vd.

56 F. Croissant, Akten des Internationalen Kolloquiums vom 22.-25. April 1985 in Athen, Band II- Klassisch griechische Plastik (1986), 189 Fig. 2.

15 numaralı adak levhalarında yaklaşık olarak benzerlerini bulmakta. Bu sonuç ise, ön-örneğin Bryaxis'in Apollon Daphne heykelinden daha önceye gitmesi gerektiği yönündeki kuşkularımızı olumlu yönde haklı çıkartmakta. Bunun gibi, eğer saç tuvaleti dikkate alınmazsa, motif olarak benzer örneklerin İ.Ö. 5. yüzyılın ortalarından başlayarak görülmesi olasıdır⁵⁷. Özellikle İ.Ö. 5. yüzyılın sonlarına tarihlenen Egina adak levhası da⁵⁸, farklı olan chitonun kolposuna karşın, ön-örneğin Bryaxis öncesinde aranması gerektiğine çok açık olarak ışık tutmaktadır.

Adak levhaları arasında 1, 3, 11, 14 ve 15 numaralı olanlar saç tuvaletlerinin Delphi torsosu ile benzer olması nedeniyle yukarıda da bahsedildiği gibi orijinale en yakın örnekler olmalıdır. Ancak konumuzu oluşturan adak levhalarının tümünde, ön örneklerden farklı olarak sol bacağı hareketli olması, tipin erken örneklerden esinlenerek, hellenistik dönemde yaratılmış olabileceğinin de göz önünden uzak tutulmaması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu konuyu sona erdirmeden önce değinmek istediğimiz bir diğer problem çalgı aletinin ön örnek olan olası serbest yontuda nasıl taşındığıdır. Adak levhaları üzerinde görüldüğü kadarı ile tanrı çoğunlukla kitharayı çalar şekilde betimlenmiştir⁵⁹. Bu da ön örneğin de kitharayı bir belirteç olarak tutmadığını, büyük bir olasılıkla çaldığını akla getiriyor. Kabartmaların yanı sıra, Afyon kökenli Ankara Apollon'unda olduğu gibi⁶⁰, aynı tipin iş-

57 Örneğin : H. Biesantz, *Die thessalischen Grabreliefs* (1965), 31 L 52-53 Taf. 48; V. von Graeve, *La Thessalie*, CMO 6, Arch. 2, Lyon-1979, 145 vd. Taf. 1.2.3.

58 E. Mitropoulou, *Corpus I, Attik Votive Reliefs of the 6th. and 5th. Centuries B.C.* (1977), 60 Nr. 114 Fig. 168; Flashar, 18 vd. Dipnot. 28 Abb. 4 (diğer kaynakça ile birlikte).

59 Müzik aletini çalmak için normalde sağ el kullanılmaktadır (örnek olarak, Robert, XXIV. 1). Ancak, 1 ve 9 numaralı adak levhalarında açık bir şekilde görüldüğü gibi, bazı adak levhalarında, tanrı sağ elinde yayvan tabak tutarak adağı kabul eder, sol el ise kitharanın ortasında durmaktadır. D. Pinkwart, bu hareketle tanrının kitharayı çaldığını savlamaktadır (D. Pinkwart, *Ant Pl.* 4, 1965, 61 Anm. 33).

60 Ankara, Anadolu Medeniyetleri Müzesi (Env. Nr. 83.1.87). Y : 83 cm.; G : 38 cm.; B : 23 cm. Başının eksik olmasına karşın, tek parçadan oluşan uzun elbise, hemen göğüs altında elbiseyi sıkan bir kemer, heriki yana yayılarak inen

lendiği bazı serbest yontularda da kitharanın sol elle çalınmaya çalışıldığı, buna karşın kaidenin olmadığı dikkat çekmektedir (Res. 17 ve 18). Ankara örneğinde kaidenin olmamasını hayretle karşılamamak gerekir, çünkü, kithara burada plastik olarak vücuttan ayrı işlenmemiş, pelerin kithara için bir anlamda kaide olarak kullanılmıştır. Ancak, plastik olarak vücuttan bağımsız şekilde yontular ve çalma devinimi ile birlikte işlenmeye çalışılan kitharanın, herhangi bir destek olmadan taşınması çok zordur. Bu nedenle, D. Pinkwart, çalışmasında, bu teknik zorluğa dikkatleri çekip, ön örnek olan olası serbest yontuda kitharanın altında bir desteğin olması gerektiğini, ancak relyeflerde taşıma sorunu olmadığı için, bu desteğin göz ardı edilmiş olabileceğini veya unutulmuş olduğunu savlamaktadır⁶¹. Delphi torsosu ile ilişkili olarak Iliakis'in yapmış olduğu restitüsyon çizimi de bu konuda sorunu çözmekten uzak görülmektedir. Çünkü torsonun sağ kolunun tamamı, solunun ise kesin fikir vermeyi engelleyecek şekilde önemli bir bölümü eksiktir. Bu nedenle her ne kadar eser tamamlanmışsa da, sağ kolun pozisyonu ve kitharanın kaideli olup, olmadığı kesin belli değildir.

Bu konu ile ilişkili olarak D. Pinkwart'ın saptaması ve şüphelerini Çanakkale Müzesi'nden bir sunak üzerinde betimlenmiş olan Apollon figürü çok iyi bir şekilde haklı çıkartmakta (Res. 14)⁶². Burada, Apollon solundaki kitharayı üç ayaktan destek alarak tutmaktadır. Yani Apollon'un önemli belirteçlerinden birisi olan üç ayak burada aynı zamanda kitharaya kaidelik yapmaktadır. Çanakkale örneği bu hali ile orijinal serbest yontuya en yakın kabartma olma özelliğini de göstermektedir. Bu sonuca göre, ön örnek olan olası serbest yontuda kitharanın taşınması için bir destek kullanılmış olabileceğini ve kabartmalarda statik açıdan taşıma problemi olmadığı için genelde kaideye yer veril-

pelerin ve solunda taşıdığı kithara nedeni ile bu heykel çok büyük bir olasılıkla Apollon'a ait olmalıdır.

61 D. Pinkwart, a. O., 61 Anm. 33.

62 Müze Env. Nr. 5961. İnce tanecikli beyaz mermerden. Kemer Köyünden gelme. Y : 1.13 m; G : 0.60 m.; K : 0.60 m. Diğer yüzlerinden birisinde bir grifon, diğerinde bir yılan betimi bulunurken, dördüncü yanda sonradan kullanılma sonucu olsa gerek, diğer bir betim yerine iki oygu ve kanal bulunmakta.

mediğini söyleyebiliriz. Bu sonucu desteklemesi bakımından, şahıslar farklı olsada, benzer devinimin sergilendiği Egina'dan kithara çalan Musa'ya ait bir terrakotta figürine de burada değinmek istiyoruz⁶³: Musa kitharayı yukarıya kaldırdığı sol ayağından destek alarak tutarken, çalma işlemini çok açık olarak sol eli ile yapmakta. Yani burada da kithara, değişik bir şekilde de olsa, destek alınarak taşınmaktadır. Bu konuda Roma dönemi kabartmaları ile örnekler daha da çoğaltılabilir⁶⁴. Her ne kadar, örnek olarak verdiğimiz eserlerde tanrı çıplak, ya da yarı giyinik şekilde tip olarak değişikliğe uğramışsa da, kitharayı çalar şekilde betimlendiği ve çalgı aletinin bir kaide üzerinde durduğu çok açık bir şekilde görülmektedir.

SÜREDİZİN

Miletupolis kökenli adak levhalarının tarihlenmesine önemli ölçüde eksik olan ve etkili aşınan 6, 9 ve 12 numaralı eserlerde başlamak istiyoruz. Her üç kabartma motifte olduğu kadar stil olarak birbirlerine çok yakınlar. Apollon'un vücudu ince-uzun görünümde, kemer iyice yukarı çekilmiş, bunun sonucunda vücudun altı uzamış ve bel ortadan kaybolmuş. Hareket dinginleşmiş, blok görünüm sol bacağın hafif yana atılması ile bozulmuş. Elbise kıvrımları aynı derinlikte, böylece etkili ve hareketli yapıları yok olmuş. 6 ve 9 numaralı levhalarda kemerin chitonu sıkması ile kemer üzerine taşan chiton-kolpos parçası pek becerilememiş, neredeyse torus-trokilos görünümü kazanarak, kolpos göğüs altında şişirilmiş torba şekline gelmiştir. Ayrıca vücut hareketsiz, dik ve keskin konturlu olarak biraz özentisiz verilmiştir. Atina Milli Müzesi'nde korunan ve Bithynia erasına göre İ.Ö. 119 civarına tarihlenen Nikaia kökenli adak levhası üzerinde iş-

63 S. Besques, *Catalogue raisonné figurines et reliefs en terre-cuite Grecs, Etrusques et Romains III* (1972), 51 Nr. D 288 Taf. 59 c; H.-H. v. Prittwitz und Gaffron, *Der Wandel der Aphrodite* (1988), 88 Abb. 31.

64 J. Stuart- N. Revett, *The Antiquities of Athens I*, Pl. II; J. Overbeck, *Atlas zur Kunstmythologie*, Pl. XXII Fig. 21; M. Bieber, *RM* 26, 1911, 227 vd.; K. Scheffold, *Öjh* 39, 1952, 94 Fig. 36; J. Marcadé, *BCH. Suppl.* 4, 1977, 104 vd. Fig. 14-15; G. Bejor, *Le Statue, Hierapolis III* (1991), Taf. 4.2.

lenen Apollon⁶⁵ ile bu üç örnek arasında hareketli bacakların farklı oluşları dışında, stilistik açıdan çok önemli bir farklılık yok. Yine aynı şekilde Atina Milli Müzesi'nde korunan ve şehir erasına göre yaklaşık İ.Ö. 123 civarına tarihlenen Bithynia kökenli diğer bir adak levhası üzerinde sol köşede işlenmiş olan adak sahibi⁶⁶, duruş ve elbise kıvrımları ile 12 numaralı adak levhasında bulunan şahısla çok yakın benzerlik göstermekte. Bu tipolojik yakın benzerliğe karşın, Atina yapıtlarında belirgin bir vücut elastikiyeti ve hareketliliği görülmekte. Gerek vücutta ve gerekse giysi kıvrımlarındaki harmoni, yumuşaklık ve canlılık gibi betimleme özelliklerinin adak levhalarımızda kaybolmaya başlaması, bizim 6, 9 ve 12 numaralı eserlerimizin İ.Ö. 120 yıllarından daha sonraki bir tarihten olabileceklerini göstermektedir.

Grup oluşturabileceğimiz diğer adak levhaları 3, 4, 5, 8 ve 13 numaralı olanlardır. Her beşinde de figürlerin biraz daha incelip-uzaması, hareketliliğin zayıflığı, derin kanallı kıvrımların yüzeyselleşmesi ve resim alanında arkaya doğru figür sayısını artırıp, buna çeşitli kısaltmaları da ekleyerek alan derinliği yaratma arzusu ortak. Anılan bu ortak özellikler nedeni ile her beş eser yaklaşık çağdaş olmalıdır. Bu grup biraz daha canlı hareket ve daha yumuşak-gerçekçi giysi kıvrımları ile 6, 9 ve 12 numaralı adak levhalarının oluşturduğu küme ile Atina yapıtları arasındaki bir tarihten olmalıdırlar. Figürlerde görülen incelip-uzama bir ölçüde sunaklara da yansımış. İnce-uzun yapılı ve hareketliliklerini kaybeden figürler ile resim alanında verilmek istenen alan derinliği benzer şekilde yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Lagina Hekate Tapınağı frizlerinde de⁶⁷ görülmekte. Ancak bu benzerlik

65 J. N. Svoronos, *Das Athener Nationalmuseum* (1908), Nr. 1485 Taf. 112; T. Corsten, *Die Inschriften von Apameia (Bithynien) und Pylai*, I. K. 32 (1987), 53 Nr. 35; F. Ghedini, *AM* 103, 1988, 200 Taf. 27. 2; H.-H. v. Prittwitz und Gaffron, *Der Wandel der Aphrodite* (1988), 17 Abb. 4; Pfuhl-Möbius II, Taf. 332. A. Conze *Bithynia kral erasını İ. Ö. 297 yılında başlatır ve bunun yardımıyla adak levhasını İ. Ö. 119 yılına tarihlenir*, A. Conze, *Reise auf der Insel Lesbos* (1865), 61 vd. Taf. 19 (eski kaynakça ile birlikte).

66 T. Corsten, a. O., 51 vd. Nr. 33 (eski kaynakça ile birlikte); H.-H. v. Prittwitz und Gaffron, a. O., 17 Abb. 3.

67 A. Schober, *Der Fries des Hekateions von Lagina*, *Istforsch.* II (1933), Taf. 5; R. Horn, *Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik*, *RM.* 2. Erg.-H. (1931), Taf. 33, 1.

Lagina frizlerine gidiş yönünde; hareket ve kıvrımlardaki sertlik ve yapmacıklık henüz Lagina aşamasında değil. Böylece birbirlerine benzer her iki gruba asrın son çeyreğini doldurmuş olduk.

10 ve 14 numaralı levhalarda betimlenen Apollon figürleri; bodur vücut yapıları, biraz daha hareketli görünüşleri ve farklı derinlikte işlenmiş etki uyandıran kalın, yumuşak ve etli giysi kıvrımları ile yine birbirlerini izleyen tarihlerden olmaları gereken diğer bir grubu oluşturmaktalar. Kemerin hemen altından başlayarak her iki bacağın arasından zemine kadar inen ve diğerlerine göre biraz daha önde plastik yapı gösteren kıvrım tomarı Yüksek Hellenistik Dönem'in izlerini hala sürdürmekte. Tüm Hellenistik devir boyunca görülen kısa ve dar göğüs betimlemesi burada organik olarak becerilememiş; kemer beli sıkmadan öte neredeyse giysinin üst tomarıymış gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Giysi ile vücut bağlantısı-ilişkisi de pek becerilememiş. Bunlardan dolayı, ayrıcalıklı görülen, özellikle 10 numaralı adak levhasına uygun bir yer bulmak zor olmakla beraber, sözünü ettiğimiz giysi stili, bize daha çok asrın sonlarına tarihlenen bazı Delos yapıtlarını anımsatmaktadır⁶⁸. 10 numaralı levhada betimlenen Apollon'un ve adak adayanların biraz daha incelik-uzayan yapıda olması, bunun diğerine göre daha geç bir tarihten olduğunu göstermekte. Olasılıkla bu eserlerle yüzyılın sonlarına inmiş bulunmaktayız. Bu karşılaştırmalar ışığında grubu İ. Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinin sonlarına, diğer bir tanımla 110-100 arasında kalan tarihlere sıralamak uygun olacaktır.

2 numaralı adak levhasında betimlenen Apollon sağı üzerinde, cepheden ayakta durmakta. Chiton göğsün hemen altında oldukça kalın bir kemerle sıkıştırılmış ve buradan başlayan giysi kıvrımları tek düze bir şekilde ip gibi uzatılmış olarak aşağı doğru inmektedir. Kalın kumaştan giysiye rağmen, sağ kalçanın enerjik hareketinin elbise altında henüz kaybolmaması, sol bacağın güçlü şekilde yana atılması ve ikinci sınıf işçiliğine rağmen kemerin hemen altından başlayarak, bacaklar arasından aşağı inen ve barok etki uyandıran giysi tomarı, bu levhanın şimdiye

68 J. Maracqué, Au Musée de Délos (1969), A 4125 Lev. 29; A 4127, 4129, 4155 Lev. 34; A 4126 Lev. 36.

dek gördüklerimiz içerisinde en yakın benzerinin Atina yapıtları olduğunu göstermektedir⁶⁹. Ayrıcalıklar yaklaşık yüzyılın ortalarına tarihlenen Teos Dionysos Tapınağı frizleri⁷⁰ ve İ. Ö. 150/140 arasına tarihlenen Khryse Apollon Smintheion Tapınağının figürlü tamburları üzerinde işlenen 7 numaralı Musa⁷¹ ile yapılacak stil karşılaştırmaları ile açıkça görülecektir. Ayrıca Teos Dionysos Tapınağı frizinde betimlenen Apollon ile bizim eser hareketli bacakların farklılığı dışında birbirlerine yaklaşık benzerler. Teos örneğinde daha hareketli görünüm ve kıvrımların derin, canlı yapıları 2 numaralı levhanın yerinin yüzyılın ortası olamayacağını göstermekte. Bu nedenle 2 numaralı adak levhası için en uygun tarih, aşmamak üzere Atina yapıtları dönemi⁷², yani İ. Ö. 2. yüzyılın son çeyreğinin başları olacaktır. 15 numaralı levha ise henüz kısalmayan üst vücut, geniş yay çizen hareket ve oldukça aşınmış olmasına karşın bacakların arasında etki uyandıran kıvrımlar nedeni ile çok geç olmamak üzere 2 numaralı levhayı izleyen bir tarihten olmalıdır.

Resim alanının büyük bir bölümü kayıp olmasına rağmen, korunduğu kadarı ile diğer levhalara göre birinci sınıf bir işçiliğe sahip olan 11 numaralı adak levhası ise Archelaos rölyefi dönemine indiğimizi göstermekte. Apollon'un kalçasında ve hareketli bacağında izlenen güçlü hareket, tamamen görünüşte kalmış. Elbise kıvrımları ise şimdiye kadar görmüş olduklarımızdan daha plastik ve hareketliymiş gibi gözükmemekte. Ancak yaklaşık aynı derinlikte ve çoğu yerde keski yardımıyla gelişmiş güzel işlenen kıvrımlar yüzyılın ortalarındaki barok yapılarından çok şey kaybetmiş ve sertleşip metalik görünüm kazanmışlardır. Bu farklılıklar İ. Ö. 2. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Viyana'dan Iomede steli⁷³ ile karşılaştırılırsa daha iyi görülecektir. Viyana örneğindeki güçlü kalça hareketi ve çizgisel olmasına karşın akıcı, etkili kıvrımlar, 11 numaralı levhanın yerinin yüzyılın ilk yarısında ola-

69 Bkz. Dipnot 65 ve 66.

70 W. Hahland, Öjh. 38, 1950, 77 Abb. 33.

71 O. Bingöl, Smintheion. Dış Yapısı ve Plastik Eserleri, Ankara-1982 (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), 121 Figürlü Tambur III. 7 Lev. XIX.

72 Bkz. yukarıda Dipnot. 65-66.

73 Pfuhl-Möbius I, Nr. 371 Taf. 61.

mayacağını göstermekte. Vücutta belin kaybolması, kemer üzerinin kıvrımsız bırakılması ve herşeyden önemlisi sol yanda duran Omphalos, bu levhayı işleyen ustanın Archelaos rölyefini⁷⁴ çok yakından tanıdığını göstermektedir. Bunu karşılaştırabileceğimiz diğer benzer bir çalışma, yüzyılın sonlarına tarihlenen Syrakus torsosudur⁷⁵. Farklı tipler olmalarına rağmen, hareket ve kıvrımların yapısı benzer. Apollon daha hareketli görünümü ve henüz tam anlamıyla şematize olmayan elbise kıvrımları ile Syrakus örneğinin dönemine inmemelidir. Bu nedenlerden dolayı, 11 numaralı adak levhamız için Archelaos rölyefi döneminin hemen sonrası, yani yaklaşık İ.Ö. 2. yüzyılın 3. çeyreği sonları en uygun tarih olacaktır.

1 numaralı adak levhasında betimlenen Apollon'un taktığı kemer vücudu sıkmayarak elbise üzerinde bir bant gibi durmaktadır. Bu da figürün, bel gibi, olması gereken vücut hatlarını tamamen gizleyerek, ona köşeli bir görünüm kazandırmış. Elbise iyice kalınlaşmış, ağırlaşmış. Kıvrımlar tamamen sertleşmiş ve oraya sonradan eklenmiş izlenimi verecek kadar kaba görünümlüler. Bu özellikler nedeni ile 1 numaralı levha şimdiye kadar anlatılan eserler arasında benzer örnek bulamamakta. Elbisede aşağı doğru inen yuvarlak sırtlı kalın kıvrımlar her ne kadar İ.Ö. 120 civarına tarihlenen Samos'tan 99 numaralı torso⁷⁶ ile benzerlikler gösterse de, Samos örneğinin daha hareketli ve enerjik yapısı, 1 numaralı levhanın yerinin yüzyılın sonlarına indiğini göstermektedir. Benzerlikler az da olsa, ilk grup levhalara yakınlığı nedeni ile bu kabartmanın tarihi artı-eksi 10 yıl ile İ.Ö. 100 yılları civarından olmalıdır.

Pinkwart Apollon Kitharodos tipinin Hellenistik dönem içerisinde en erken tarihlenen replikleri için, İ.Ö. 150-130/20 tarihleri arasında önermektedir⁷⁷. Her ne kadar İ.S. 2. yüzyılda görmüş olduğu onarım esnasında aslından çok şey kaybetse de, orijinali

74 Pinkwart, *passim*.

75 R. Horn, a O. Taf. 36, 2.

76 R. Horn, *Hellenistische Bildwerke auf Samos. Samos XII (1972), Nr. 99 Taf. 66.*

77 Pinkwart, 154.

İ. Ö. 150 civarına tarihlenen Teos Dionysos Tapınağı frizleri⁷⁸, Pinkwarta göre Hellenistik devrin adak levhalarındaki Apollon tipi için örnek model olmuş olmalıdır⁷⁹. Ancak 7 numaralı adak levhası, resim alanının yarısına yakını eksik olmasına karşın, bu genellemeyi haksız çıkartacakmış gibi gözükmemektedir. Apollon'un kalçadan yukarısı kırık ve kayıp olsa da, vücudun alt yarısında incelme ve harekette kapalılık dikkat çekmekte. Bacakların kalın kumaşa rağmen elbise altından görülmesi ve bacaklar arasında yukarıdan aşağı bırakılan chiton tomarı benzerini konumuzu oluşturan hiçbir adak levhası arasında bulamamakta. Özellikle bacaklar arasında dimdik inen iki kalın çizgi şeklindeki giysi kıvrımı yapıta bir arkaistik görünüm kazandırmaktadır. Adak levhamız motif olarak İ. Ö. 3. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Samos'dan 2 numaralı Rahibe Yontusu⁸⁰ ve özellikle Roma'daki Palazzo Konservatori'deki İsis heykeli⁸¹ ile benzer. Ancak tabana doğru henüz yayılmama ve hareketteki kapalılık, adak levhasının daha erken bir tarihten olduğuna işaret eder. Apollon'un bacakları arasındaki kıvrım tomarı, yüzyılın 3. çeyreğine tarihlenen Bursa Arkeoloji Müzesi'nden bir adak kabartmasının üzerinde bulunan kadının etek kıvrımları ile karşılaştırılabilir⁸². Bu benzerliklerin yanı sıra sunağın çok geniş işlenmesi ve adak hayvanının resim gibi sunak üzerine yapıştırılmış olmaları da her iki rölyef arasındaki diğer benzer özelliklerdir. Bu karşılaştırmalar ışığında, Pinkwart'ın Hellenistik dönem içerisindeki Kitharodos tipleri için en erken tarih olarak ileri sürdüğü İ. Ö. 2. yüzyılın ortaları savına karşılık, 7 numaralı adak levhasının İ. Ö. 3. yüzyılın 2. yarısında bir tarihten olabileceğini söylemekle yetinmek istiyoruz. Bizim gibi Schwertheim da 7 numaralı adak levhasını, podyumunda yer alan yazıtta geçen isimler arasında hiçbir Romalı ismin ol-

78 W. Hahland, Öjh. 38, 1950, 77 Abb. 33.

79 Pinkwart, 153.

80 R. Horn, Hellenistische Bildwerke auf Samos XII (1972), Taf. 5.

81 R. Horn, Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik. RM. 2. Erg.-H. (1931), 41 Taf. 16. 1.

82 Bursa Arkeoloji Müzesi, Env. Nr. 3183; Pfuhl-Möbius II, Nr 1377 Taf. 200; E. Schwertheim, Die Inschriften von Kyzikos und Umgebung. I.K. 18 (1980), Nr. 410 Taf. 30; Schwertheim II, Nr. 112; Cremer I, KH 1; Şahin, Nr. 66 Lev. XXXII.

mamasından dolayı, haklı olarak 3. yüzyıla tarihlemek ister⁸³. Ancak bütün bunlara rağmen, İ. Ö. 3. yüzyıl içerisinde doğrudan ilişki kurabileceğimiz başka daha yakın benzer bir adak levhasının, diğer bir anlatımla Apollon'a ait yontu veya kabartmanın olmaması, bu tarihe şimdilik şüpheli bakmamıza neden olmaktadır.

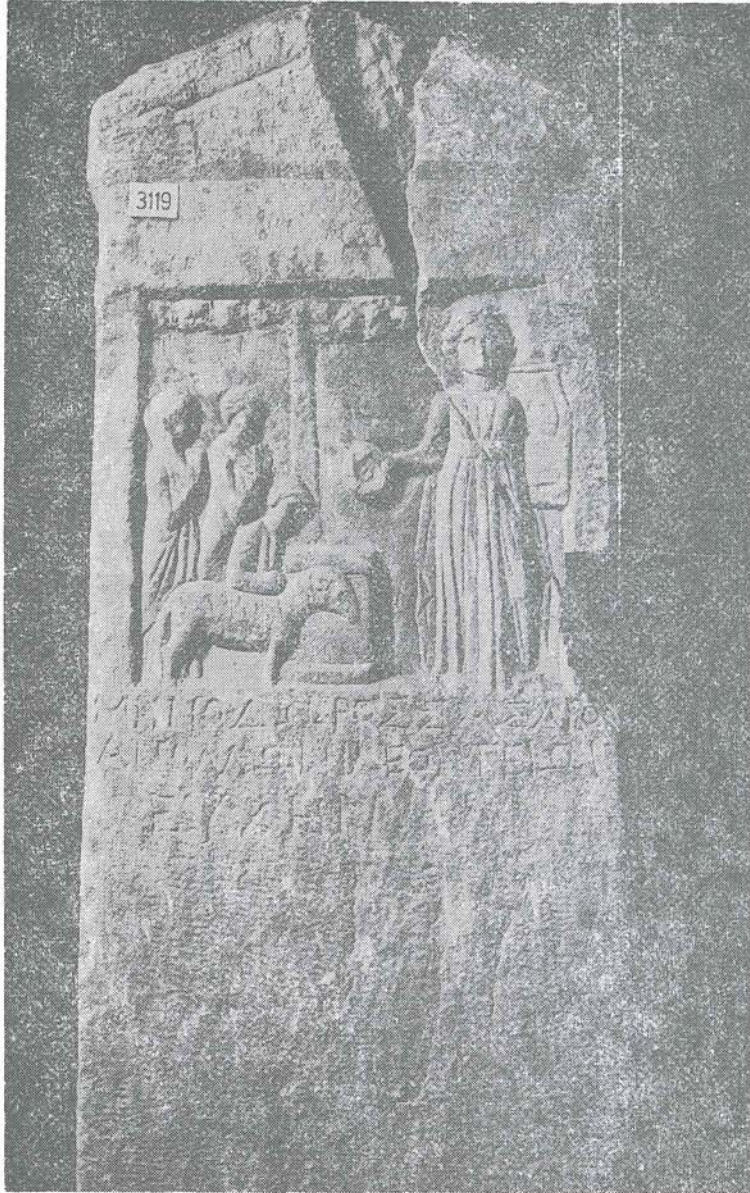
Buraya kadar; derleyebildiğimiz Apollon'a adanmış 16 adet adak levhası ile Miletupolis kentinde mezar stellerine paralel olarak adak levhalarının da üretilmiş olduğunu ve yörede Apollon'a ait en azından dört ayrı kült merkezinin bulunduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bunların yanı sıra, adak levhaları üzerinde yer alan Apollon figürünün ön-tipinin sanıldığı gibi, Bryaxis'in Apollon Daphne heykeli olmadığını, aksine bunun daha erken bir tarihte aranması gerektiğine dikkatleri çektik ve son olarak da adak levhalarını kendi aralarında stil özelliklerine göre sıralayarak, bunların yapılmış olabilecekleri tarihler üzerine öneri sunmaya çalıştık.

Bu çalışma ile güdülen amaçlardan ilki, Kybele hakkında yapılan birkaç çalışma dışında şimdiye dek göz ardı edilmiş olan Anadolu kökenli adak levhaları üzerine bilim aleminin dikkatini çekebilmek; ve ikincisi, hellenistik çağ adak levhaları için olası bir süredizin oluşturmak için ilk adımı atmak olmuştur.

83 Schwertheim II, Nr. 7 Abb. 8.

Res. 1

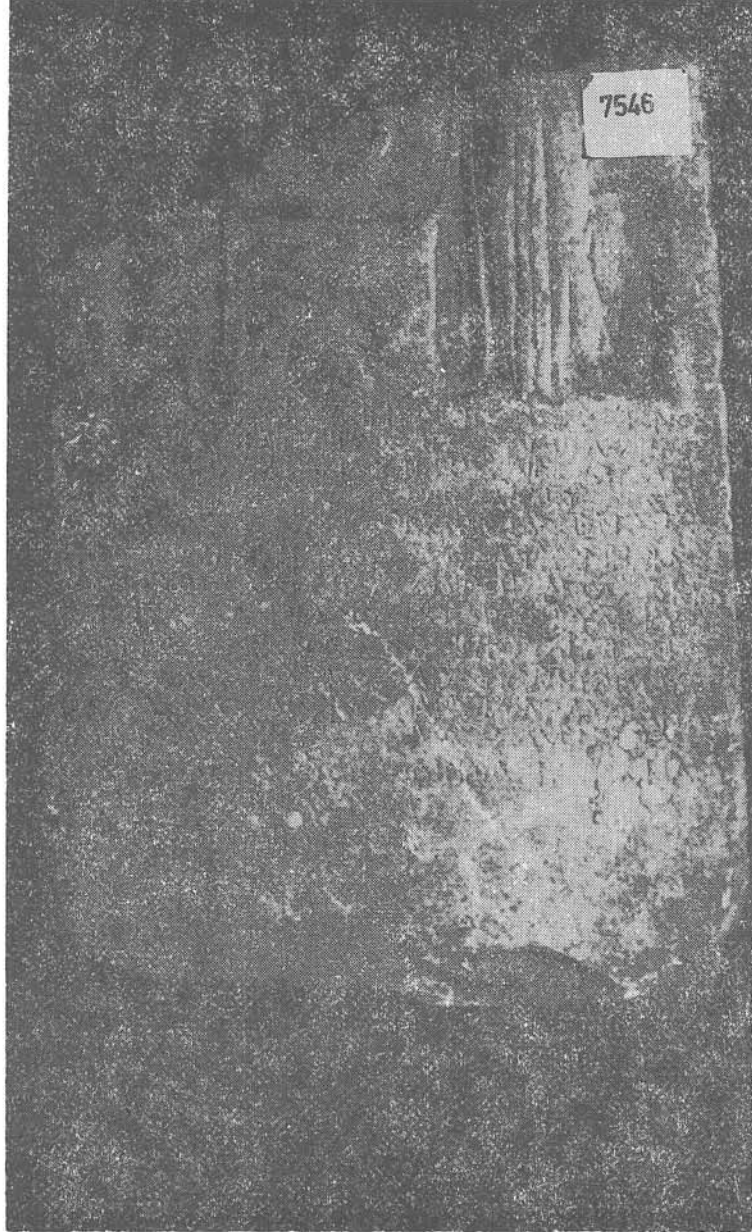
Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

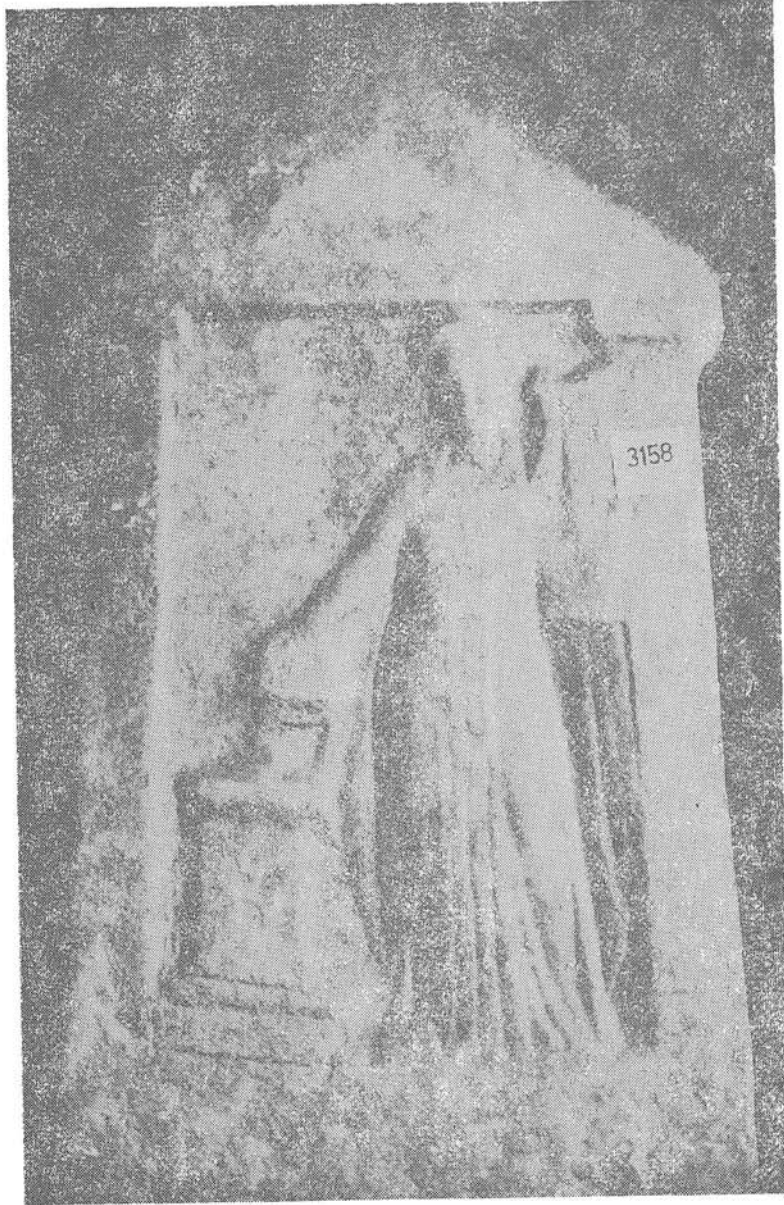
Res. 8

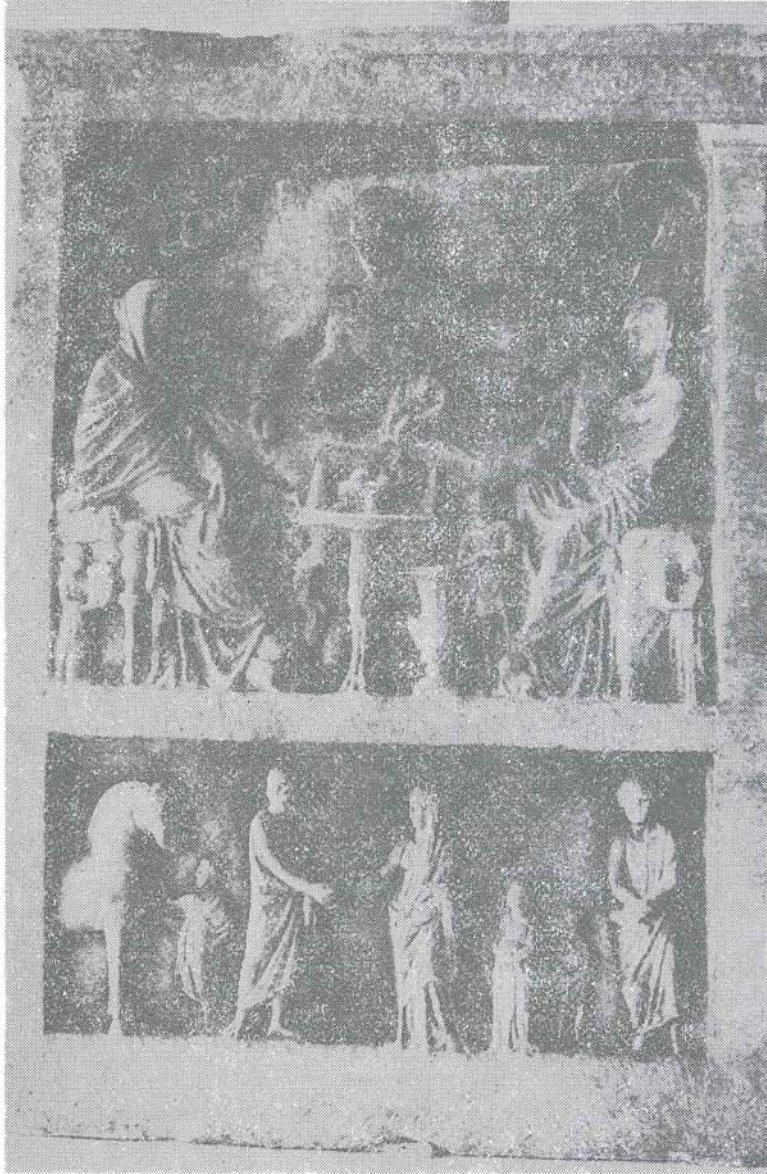
Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

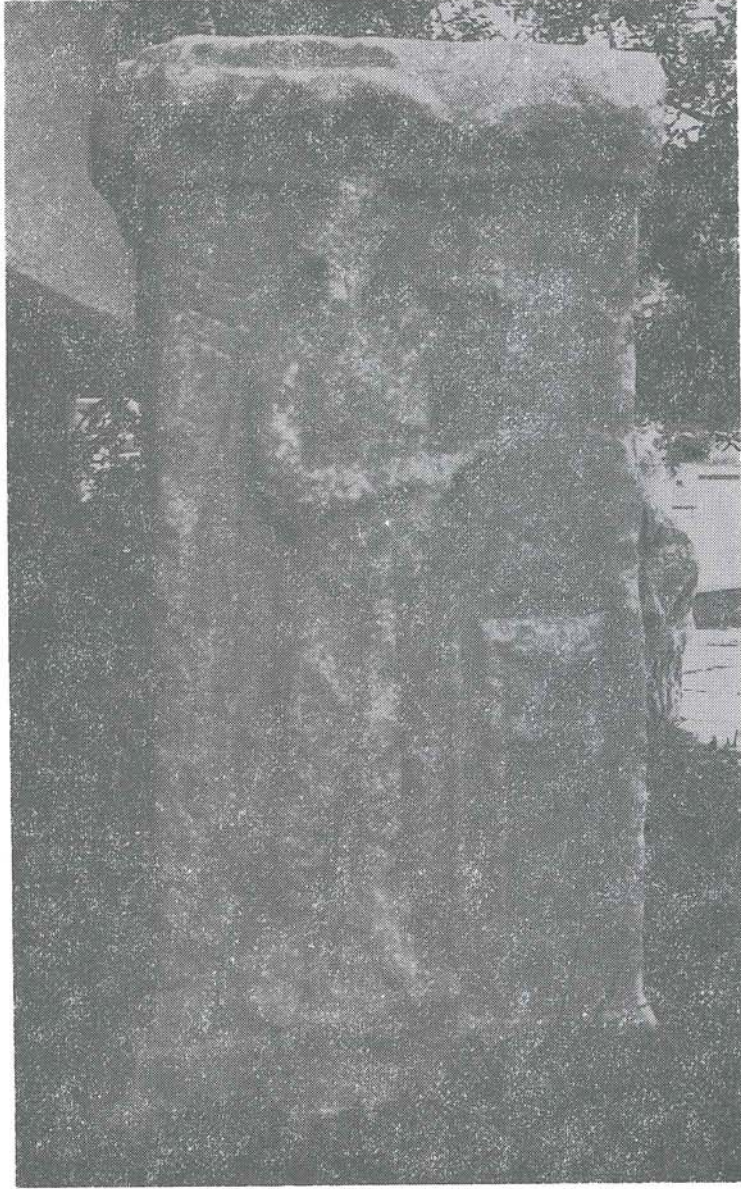
Res. 13 — A. Stewart, Greek Sealpture, Res. 629

Res. 14 — F. Croissant, Akten des Internationalen Kolloguiums Vom 22.-25. April 1985 in Athen, Band II - Klassische griechische Plastik (1986), 189 Fig. 2.

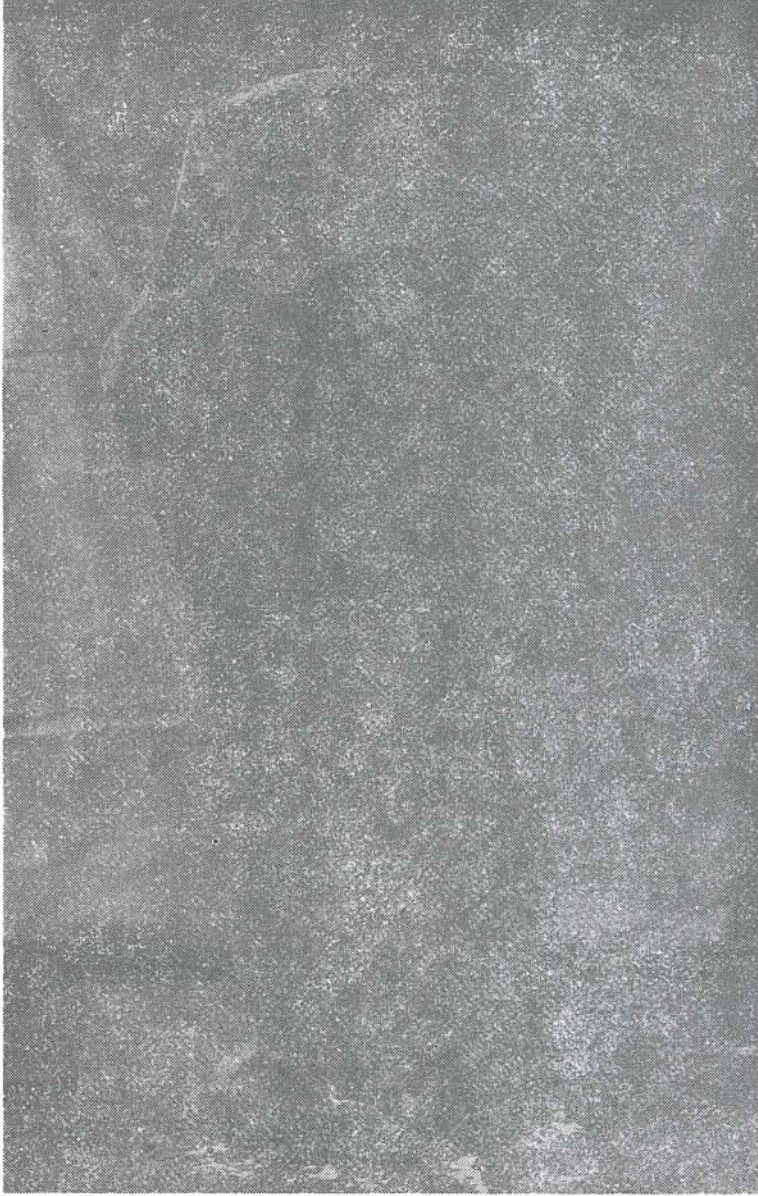
Res. 15 — A. Stewart, Greek Sculpture, Res. 599

Res. 16

Res. 17

Res. 18